

Den industriella utvecklingen i och runt Gislaved

Mot bakgrund av den nyligen nedlagda däckfabriken i Gislaved kan det vara intressant att se tillbaka på den tidigare utvecklingen av skilda industrinäringar från 1700-talet och framåt.

Ett sammandrag

Hantverk har funnits i alla tider, men den egentliga industriutvecklingen började i mitten på 1700-talet när järnhanteringen kom igång. Tillgång och efterfrågan på råvaror, kostnader för att framställa saker, konkurrens från modernare industri, samt samhällets behov av varor har sedan styrt vilken industri som har kunnat blomstra. Järnhanteringen pågick i Gislaved fram till mitten på 1800-talet för att sedan ersättas av glastillverkningen. Särskilt i städerna fanns ett stort behov av fönsterglas och det ledde till att Gyllenfors Glasbruk fick en mycket framgångsrik period 1861 till 1877, egentligen en ganska kort tid. Sannolikt var det utlandskonkurrensen som fick glasbruket på knä, kopplat också till höga kostnader för bränsle till brukets ugnar.

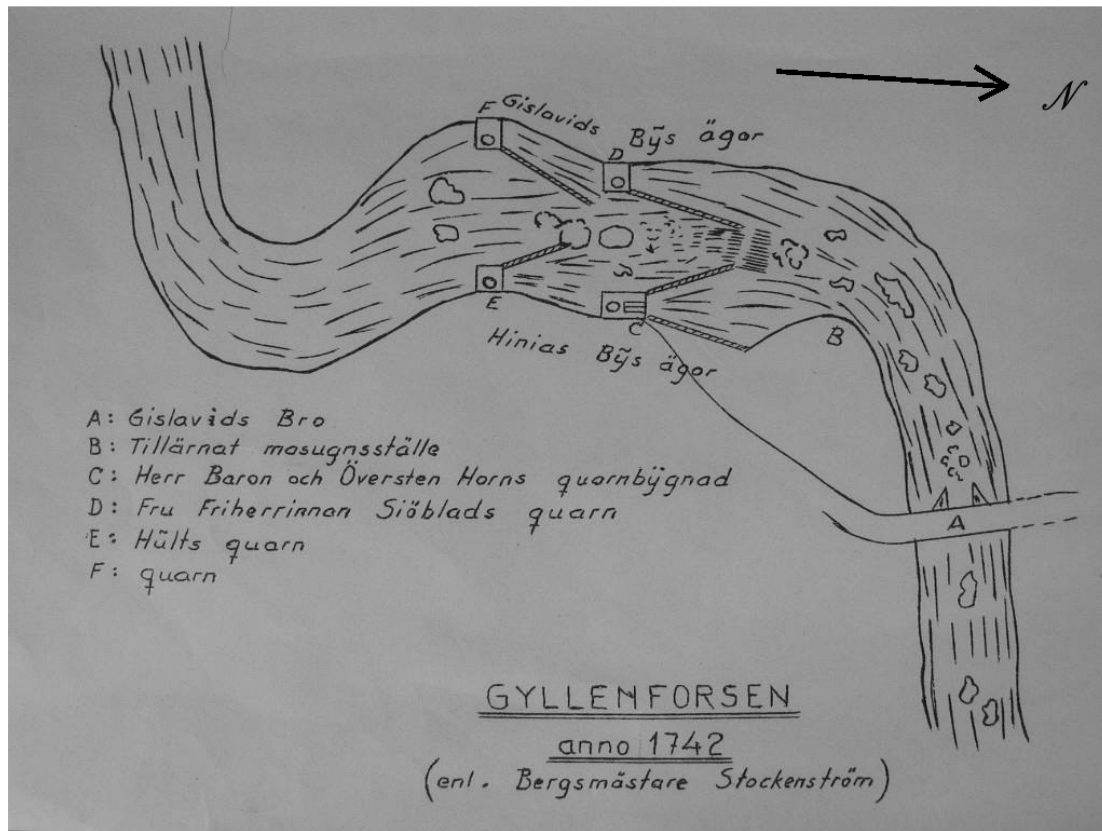
Produktionen av gummiartiklar var ett resultat av bröderna Gislows vistelse under ett antal år i Amerika, där de fick lära sig en hel del om gummitillverkning. De insåg snart möjligheterna med gummit och Wilhelm återvände 1893 för att starta produktion av gummivaror i Gislaved. Bildandet av Svenska Gummifabriks AB ledde också till att tillverkning av läderremmar startades i Gislaved. Däcktillverkning kom igång 1904 (cykeldäck) och avslutades år 2002 med personbilsdäck, alltså fanns det i Gislaved i nästan 100 år.

Redan 1920 kom plasten till Gislaved och den är idag en stor industri fördelad på många företag, såväl stora som små. Tillverkningen av tekniska gummiartiklar går vidare i en numera internationell svensk koncern. Läderproduktionen har helt slagits ut av internationell konkurrens redan på ett relativt tidigt stadium, men var under sin tid i Gislaved också en betydande industri.

Låt oss nu se på de olika industriverksamheterna lite mer i detalj. På museet finns ännu mer att titta på och gamla handlingar att studera för den som vill bedriva djupare studier

Järnbruk

- 1743 utfärdades ett privilegiebrev till Gyllenfors Järnbruk
- Det gällde en masugn, en stångjärnshammare och två härdar
- Masugnen placerades cirka 80 meter nedanför bron över Nissan (se bild nedan)
- Den var byggd i limsten och trästockar
- Myr- och sjömalm omvandlades till järn i masugnen
- Träkol användes för att driva masugnen, men det blev så småningom brist på kol
- Masugnen flyttades 1780 till Häryd i Gnosjö (www.industrimuseum.gnosjo.se)
- Stångjärnshammaren och härderna blev kvar (så småningom bara en härd)
- År 1800 var befolkningen i Gislaved och Gyllenfors 219 personer
- Järnbrukets storhetstid var under 1830-1855
- 1845 brann gårdshuset på järnbruket
- Järnhanteringen upphörde och manufaktursmide med järn från andra bruk kvarstod till 1870
- Masugnens placering utefter Nissan ser du på kartan nedan
- På den tiden fanns flera kvarnar utefter Nissan som utnyttjade vattenkraften i fallet strax efter Åbron

Observera att kartan ligger 'på sidan' i förhållande till hur vi är vana att se en karta. Pilen mot norr är inritad i efterhand. Bron motsvarar dagens bro som ansluter till Danska Vägen. På Henja-sidan ligger idag Gummifabriken och på Gislaved-sidan Industrimuseet. Notera att det finns ett flertal kvarnar vid fallet i Nissan.

Glasbruk

- Efter att järnbruket hade härjats av brand 1845 bildades Gyllenfors AB
- Initiativtagare var Wilhelm Åbjörnsson och majorerna JA Kuylenstjärna och J Axelsson
- Syftet var att fortsätta järnmanufaktursmidet, men även glastillverkning togs upp
- Skogarna kunde ge bränsle och det fanns tillgång lokalt till pottaska och kvarts (kattsten)
- Specialister på glasframställning hämtades från Tyskland till Gislaved
- Tillverkning av fönsterglas startades – se bilden nedan

- Ugnen var byggd av eldfast tegel och kunde ta upp till 8 deglar samtidigt
- Det gällde att få glasmassan i alla deglar att smälta samtidigt
- Smältningen av råmaterialen tog 35-40 timmar och blåsningen upp till 9 timmar
- Blåsningen krävde stor skicklighet, vana och styrka, cylindern drejades hela tiden och vikten ökade till flera kilo allteftersom mera glas tillsattes
- Resultatet blev en cylinder vars ändrar kapades, cylindern delades på längden och glaset veks ut till en skiva, ett färdigt fönsterglas
- Varje laddning tog således mer än ett dygn och arbetet måste flyta på utan uppehåll

Kartan utvisar var Glasbruket låg. Idag ligger affären Lidl på ungefär samma plats. Kartan är en skifteskarta från 1858 och kan beskådas på museet.

Åbron

Järnbruk med smedja

Bostäder för glasbrukets arbetare

Glasbruket

Bruksgatan

- Därför fick arbetarna vara beredda på att stiga upp mitt i natten ibland för att jobba
- Mästarna väcktes av de andra arbetarna när det var klart för blåsning
- Fönsterglaset skickades mest till Stockholm där man uppskattade den goda kvalitén, men även till många andra svenska städer
- Runt 1860-1875 var de bästa åren för glasbruket. Produktionsvärdet 1873 var 73 000 kr
- 1890 upphörde fönsterglastillverkningen beroende på de höga kostnaderna för bränslet
- Tillverkning av andra hushållsprodukter fortsatte fram till 1903 då en brand satte stopp för all glastillverkning i Gislaved

Utförligare beskrivningar av såväl Järnbruket som Glasbruket finns på museet för de som är intresserade. De är skrivna av Fritiof Larsson, en eldsjäl i Gislaveds Hembygdsförening fram till sin död 1993. Fritiof har dokumenterat mycket av Gislaveds historia, bl a på film, men framförligt genom Gislavedsboken som utkom första gången 1976.

Läder

- Läder har använts av människan i flera tusen år
- På 1700-talet uppfördes läderstampar intill vattenfall där man bankade ut hudarna
- 1897 startade Svenska Remfabriks AB tillverkning av läderremmar i Gislaved i det som så småningom kallades Remfabriken, där museet nu finns
- Bakgrunden var att ett företag i Stockholm hade ett villkor för att satsa kapital i det nya bolaget. Det var att man fick flytta tillverknigen av remmar från Stockholm till Gislaved
- Hudarna importerades från Sydamerika, garvades och bereddades i Remfabriken
- Remmarna användes för att överföra kraft till maskiner som sågar, svarvar etc..
- Nedan är en bild på chefen för Remfabriken, Nils-Gustaf 'Rem-Pelle' Pettersson på sin bil, en Stower, årsmodell 1907, tillverkad i Stettin, Tyskland

- Efterhand övergick produktionen till läder för sportartiklar, sadelmakeri, arbetshandskar, samt laderskaft för gummikängor
- Efterfrågan minskade på produkterna och Remfabrikens tillverkning avvecklades 1955
- 1936 startades tillverkning av väskor och andra lädervaror i Gislaved. Ett flertal företag sysslade med denna verksamhet under några decennier
- Firman Nya Skinn & Läder bildades 1939 och tillverkade väskor och portföljer

Personalen samlade utanför fabriken år 1947. På museet finns namnen på personerna på bilden

- Som mest arbetade 100 personer på Skinn & Läder
- På grund av import av lädervaror till lägre priser övergick företaget så småningom till att bli grossist och blev senare sålt till ett företag i samma bransch i Anderstorp

Gummi

- Gislaved är kanske mest känt för gummitillverkningen och särskilt bildäck
- Bildäcken exporterades över i stort sett hela världen
- Däcken, 1904 (första cykeldäcket) till 2002 (sista bildäcket), var bara en del av gummitillverkningen
- Bröderna Gislow, Carl och Wilhelm hade varit i USA och lärt sig en del om gummi
- De jobbade på en fabrik som tillverkade galoscher i Connecticut, USA
- När Wilhelm kom hem 1893 startades tillverkning av dinappar och leksaksbollar mm
- 1895 bildades Svenska Gummifabriks AB och galoschtillverkningen kunde starta
- Tillverkning av galoscher, skor, stövlar och bottiner var den huvudsakliga sysselsättningen under 1900-talets första hälft

längst fram en galosch för herrar, t.v. blå gymnastiskor för pojkar, flickor hade röda

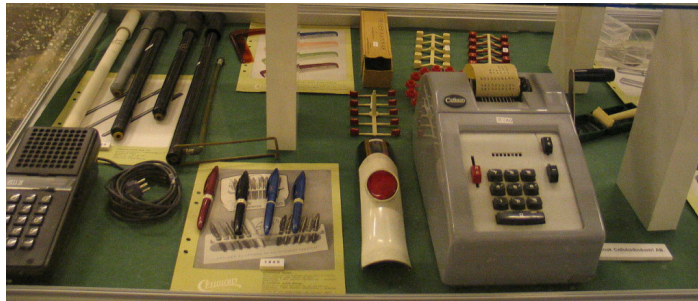
- Galoscherna var en stor produkt på den tiden och tillverkning och försäljning styrdes av en kartell, vilket ledde till att ett par galoscher 1918 kostade 15 kr (idag cirka 250 kr)
- Kartellen blev hårt kritiserad och 1927 köpte Kooperativa Förbundet (KF) fabriken, som då tvingades ur kartellen
- Under 1900-talets första hälft fanns få personbilar, så lastbilsdäcken var den dominerande däcktypen för fordon
- 1938 inledde gummifabriken ett tekniskt samarbete med US Rubber i USA för att få tillgång till däckutvecklingen och framförallt materialutvecklingen inom området
- Radialdäck infördes 1967 i Gislaved och dessa var uppbyggda med ett bälte av stål
- Beslutet att göra stålradialdäck visade sig senare vara en förutsättning för fabriken överlevnad som däcktillverkare i den allt hårdare konkurrensen
- 1971 invigdes den nya däckfabriken med blivande kapacitet på cirka 14 000 däck/dygn
- Lastbilsdäck krävde mycket stora resurser som fabriken inte hade och tillverkningen upphörde 1980
- Gislaved utvecklade 1974 de första vinterdäcken på marknaden med mjukt gummi i slitbanan och succén var ett faktum – FROST-däcken vann de flesta testerna

- 1992 köpte Continental AG, Tyskland, Gislaved Däck (då en del i Nivis Tyre AB)
- 5 juli 2002 tillverkades det sista däcket i fabriken i Gislaved
- 1990 hade alla tekniska gummiprodukter överförts till ett nytt bolag Gislaved Gummi AB, som idag tillhör Hexagon-koncernen och som lever vidare med en god utveckling

Plast

- Thure Mårtensson grundade tillsammans med brodern Ryno år 1920 firman Svensk Celluloidindustri AB och tillverkningen skedde till en början i en lokal på bara 15 m²
- Produkterna bestod av kragstöd och cykelpumpar mm
- Celluloid är mycket eldfängt och de som bar kragstöden fick vara försiktiga när de rökte
- Kulspetspennan 'Safir' var en mycket lyckad satsning och innebar ett genombrott
- Produkterna utvecklades och man tillverkade tangenter och vred mm till bl a bilindustrin

- Skumplast kom in i bilden på 1950-talet och DrömVila madrassen blev en succé
- Svensk Celluloidindustri kom att få samma betydelse inom plasttillverkning som Svenska Gummifabriks AB inom gummi
- GP Plastindustri är en annan mycket känd tillverkare på orten, som har tagit fram bl a dialysfilter, men är även en stor tillverkare av olika typer av förpackningar
- Det har sedan 1920 vuxit fram många nya plastföretag, idag är de ett 50-tal med runt 1900 anställda
- Ett flertal plasttillverkande företag är representerade på museet, bl a företag som tillverkade olika produkter i den hårda plasten bakelit

Ovanstående uppgifter är hämtade från dokument hos Gislaveds Industrimuseum. Bilderna är tagna av undertecknad.

Halvard Nilsson
Föreningen Gislaveds Industrimuseum
www.industrimuseum-gislaved.se
2004-08-28, ändr. 2008-03-05